

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKIMĒMIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	1
'Aho	Mōnite, 11 Mē 2020

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI MĒMIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Fakafanua

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2, Vahefonua Ha'apai

Hou'eiki Minisitā Kapineti

'Eiki Palēmia

'Eiki Tokoni Palēmia, Lao & Pilisone

'Eiki Minisitā Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula

'Eiki Minisitā Pa'anga & Palani Fakafonua & Kasitomu mo e
Tānaki Pa'anga Hu Mai

'Eiki Minisitā Fēfakatau'aki, Konisiuma, Fakatupu Koloa,

'Ilo Fo'ou & Ngāue 'a e Kakai

'Eiki Minisitā Polisi & Tāmāte Afi

'Eiki Minisitā Toutai & Ngoue

'Eiki Minisitā ki he 'Atakai, Fakamatala 'Ea, Ma'u'anga Ivi &
Ma'u'anga Fakamatala

'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi & Takimamata

'Eiki Minisitā Mo'ui

'Eiki Minisitā Ako & Ako Ngāue

'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua

Dr. Pōhiva Tu'i'onetoa

Hon. Vuna Fa'otusia

Lord Ma'afu Tukui'aulahi

Hon. Tevita Lavemaau

Sāmiu Vaipulu

Lord Nuku

Lord Tu'ilakepa

Poasi Mataele Tei

'Akosita Lavulavu

Palōfesa 'Amelia Tu'ipulotu

Siaosi Sovaleni

Vātau Hui

Hou'eiki Fakafofonga Nōpele

Lord Tu'ivakanō

Lord Vaha'i

Lord Tu'i'āfitu

Lord Tu'iha'angana

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 Tongatapu.

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 3 Tongatapu

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2 Vava'u.

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 Ha'apai

'Eiki Fakafofonga Nōpele Ongo Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Kakai 1, Tongatapu

Fakafofonga Kakai 2, Tongatapu

Fakafofonga Kakai 4, Tongatapu

Fakafofonga Kakai 5, Tongatapu

Fakafofonga Kakai 8, Tongatapu

Fakafofonga Kakai 9, Tongatapu

Fakafofonga Kakai 12, Ha'apai

Fakafofonga Kakai 13, Ha'apai

Fakafofonga Kakai 14, Vava'u

Siaosi Pōhiva

Sēmisi Sika

Māteni Tapueluelu

Losaline Ma'asi

Semisi Fakahau

Penisimani Fifita

Mo'ale Finau

Veivosa Taka

Saia Piukala

FALE ALEA 'O TONGA
'ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 01/2020
FAKATAHA 'A E FALE ALEA 'O TONGA

'Aho : Monite 11 Me, 2020
Taimi : 10.00 am.

Fika 01	:	Lotu
Fika 02	:	Fuakava'i 'a e Fakafofonga Kakai Vahenga Fili Tongatapu 1
Fika 03	:	Ui 'o e Hou'eiki Memipa 'o e Fale Alea
Fika 04	:	Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea
Fika 05	:	Lipooti Fika 1/2020 – Komiti Fili ki he Tali 'o e To Folofola
Fika 06	:	Kelesi

Fakahokohoko e peesi

Fale Alea ‘o Tonga.....	5
Lotu	5
Fakafuakava’i Fakafofonga Kakai, Tongatapu 1 – Siaosi Vailahi Pōhiva	5
Ui ‘a e Fale	7
Poaki.....	7
Me’a ‘Eiki Sea.....	7
Lipooti 1/2020 Kōmiti Fili Tali Tō Folofola.....	8
Tokanga ki he founga ngāue ‘a e Fale ki hono lau e Tohi Tali ‘i Fale Alea.....	8
Tali ‘Eiki Sea ko e lau pe ‘a e tohi fakahū mai ‘aki Lipooti ‘a e Kōmiti Tali Folofola	8
Lipooti fika 1/2020 Kōmiti Tali Tō Folofola	8
Lipooti mei he Sea Kōmiti Fili Tali Folofola.....	9
Fakamālō’ia ngāue ‘a e Kōmiti Tali Folofola	10
Fokotu’u ke tali ‘a e Tali e Tō Folofola mei he Kōmiti	10
Ngaahi fakalalakaka fo’ou hono ngāue’aki e tekinolosia	11
Tokanga ki he faka’uhinga’i fo’i lea ko e fakamākukangá.....	11
Faka’uhinga ‘a e Kōmiti ki he fo’i lea fakamākukangá	11
Fokotu’u ke ngāue’aki ‘a e fai ‘osikiavelenga	12
Tokanga ki he ngāue’aki fehokotakingalea mo hono ngāue’aki fo’i lea Felenite	12
Fokotu’u ngāue’aki lea lelei taha ‘ōmai mei he Kōmiti Tali Tō Folofola	13
Pālotti’i ‘o tali Tali Tō Folofola e Kōmiti	13
Fakamālō’ia Tali Tō Folofola ‘a e Kōmiti	13
Fakamālō’ia laumālie fengaue’aki totonu kuo fou ai e Fale	14
Toko ua fakafongga’i e Fale ke fakaa’u Tali Tō Folofola ki he Tu’i	14
Kelesi	15

Fale Alea ‘o Tonga

‘Aho: Mōnite, 11 Mē 2020

Taimi: 1015-1020 pongipongi

Sātini Le’o: Me’a mai e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea

‘Eiki Sea: Mālō ho’omou laumālie Hou’eiki kole atu ki he ‘Eiki Minisitā Pa’anga ke tataki mai ‘etau lotu he pongipongi ni.

Lotu

(Fakahoko he ‘Eiki Minisitā Pa’anga ‘a e failotu e pongipongi ni)

<007>

Taimi: 1020-1025

(Hoko atu e lotu)

<008>

Taimi: 1025-1030

(hoko atu e lotu)

<009>

Taimi: 1030-1035

‘Eiki Sea: ... Fakamālō atu ki he ‘Eiki Minisitā Pa’angá hono tataki mai ‘etau ‘asenitá ki he lotu ki he pongipongi ní. Ko u kole atu ki he Kalaké kātaki ‘o hoko atu ki hono fuakava’i e Fakafofonga Kakai, Vāhenga Fili Tongatapu 1.

Kalake Pule: Fakafofonga kātaki ka ke to’o pē Tohitapú ‘i ho nima to’omata’ú pea ke angimui mai ke fakahoko ho fuakavá.

Fakafuakava’i Fakafofonga Kakai, Tongatapu 1 – Siasoi Vailahi Pōhiva

Kalake Pule: ‘Oku ou fuakava ni ...

Siasoi Pōhiva: ‘Oku ou fuakava ni

Kalake Pule: ‘I he ‘ao ‘o e ‘Otuá

Siaosi Pōhiva: ‘I he ‘ao ‘o e ‘Otuá

Kalake Pule: Te u talangofua mo’oni

Siaosi Pōhiva: Te u talangofua mo’oni

Kalake Pule: Ki he ‘Ene ‘Afió ko Tupou VI

Siaosi Pōhiva: Ki he ‘Ene ‘Afió ko Tupou VI

Kalake Pule: Ko e Tu’i totonu ‘o Tonga

Siaosi Pōhiva: Ko e Tu’i totonu ‘o Tonga

Kalake Pule: Pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa

Siaosi Pōhiva: Pea te u tauhi mā’oni’oni mo haohaoa

Kalake Pule: ‘A e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tongá

Siaosi Pōhiva: ‘A e Konisitūtone ‘o e Pule’anga ‘o Tongá

Kalake Pule: Pea faitotonu mo mā’oni’oni

Siaosi Pōhiva: Pea faitotonu mo mā’oni’oni

Kalake Pule: ‘A e lakanga mo e ngāue ‘o e Fale Aleá.

Siaosi Pōhiva: ‘A e lakanga mo e ngāue ‘o e Fale Aleá.

Kalake Pule: Ko au Siaosi Vailahi Pōhiva

Siaosi Pōhiva: Ko au Siaosi Vailahi Pōhiva

Kalake Pule: Ko e Fakafofonga ‘o e Kakai ‘o Tongatapu 1.

Siaosi Pōhiva: Ko e Fakafofonga ‘o e Kakai ‘o Tongatapu 1. (Pea ne ‘uma ki he Tohi Tapú.)

‘Eiki Sea: Fakamālō atu ki he Kalaké ...

<002>

Taimi: 1035-1040

‘Eiki Sea: Talitali lelei e Fakafofonga fo’ou mei he Vāhenga Fili Tongatapu 1. Kole atu ke tau hoko atu ki he Fika 3 ‘etau ‘asenita, taliui e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale.

Ui ‘a e Fale

Kalake Tēpile: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea. Tapu mo e ‘Eiki Palēmia mo e Hou’eiki Minisitā. Tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga Nōpele kae ‘uma’ā ‘a e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakai kae ‘atā ke u fakahoko hono ui ‘o e Fale ni ki he pongipongi ni. ‘Aho Mōnite 11 ‘o Mē 2020.

((Na’e lele heni ‘a e taliui ‘a e Hou’eiki Memipa)

Poaki

Kalake Tēpile: ‘Eiki Sea ngata’anga ē taliui e Fale. Ko e ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Nōpele Vaha’i, ‘Eiki Nōpele Fusitu’a, ‘oku nau poaki mai. Mālō ‘Eiki Sea.

Me’a ‘Eiki Sea

‘Eiki Sea: Fakamālō atu ki he Kalake. Fakatapu ki he ‘Afio ‘a e Tolu Taha’i ‘Otua ‘i hotau lotolotonga. Tapu pea mo e Hau ‘o Tonga, Tama Tu’i Tupou VI. Tapu pea mo e Ta’ahine Kuini Nanasipau’u. Tapu pea mo e Tama Pilinisi Kalauni Tupouto’a ‘Ulukalala kae ‘uma’ā ‘a Hou’eiki. Tapu atu ki he ‘Eiki Palēmia kae ‘uma’ā e Hou’eiki Minisitā. Tapu pea mo e Hou’eiki Fakafofonga e kau Nōpele. Tapu pea mo e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakai. Mālō ho’omou laumālie lelei he pongipongi ni Hou’eiki hangē pē ko e polokalama ngāue mo e ‘asenita e Fale mou mea’i na’e toloi mai e Fale ki he uike kaha’u. Ka koe’uhī ko e ngaahi fiema’u vivili ‘o e ‘aho ni na’e ‘i ai ‘a e felotoi mo e ‘Eiki Palēmia ke tau Huufi Ava ‘a e Fale Alea ‘i he uike kuo ‘osi ‘o fakafaingamālie’i ‘a e fakataha e Fale ‘i he uike ni.

Hou’eiki ko ‘etau Tohi Tu’utu’uni ‘oku hā mahino pē ai ‘oku ‘ikai to e ‘i ai ha ‘asenita ngāue e Fale hili hono huufi ‘a e to’u Fale Alea ko eni ‘e he ‘Ene ‘Afio ko e ngāue pē ‘e taha ‘oku tuku mai ke tau fakahoko pea na’e ‘osi ...

<003>

Taimi 1040-1045

‘Eiki Sea: ... fili atu ‘a e Kōmiti Ngāue ki hono tali ‘a e Tō Folofola pea ko u tui kuo ‘osi fakakakato ‘e he Kōmiti ko eni ‘a ‘enau ngāue. Pea ko e Lipooti Fika 1 eni ‘a e Kōmiti Fili eni ‘a e Fale Alea ki he Tō Folofola, kuo ‘osi tufa atu ke mou me’a ki ai. Kole atu Hou’eiki ke tau hoko atu ki he fika 5 ‘o ‘etau ‘Asenita. Kalake kātaki ‘o lau mai ‘a e tohi fakahū mai mei he Kōmiti fili.

Lipooti 1/2020 Kōmiti Fili Tali Tō Folofola

Kalake Tēpile: ... Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea mo e ‘Eiki Palēmia pea mo e Hou’eiki Mēmipa Kakato ‘o e Fale, kae 'atā ke a’u atu ‘a e tohi ‘oku fakahū mai mei he Kōmiti Fili ‘a e Fale Alea ki he tali ‘o e Tō Folofola. Līpooti Fika 1/2020, Kōmiti Fili ‘a e Fale Alea, ki he tali Tō Folofola.

‘Aho 11 ‘o Mē, 2020,

Lord Fakafanua,
‘Eiki Sea,
Fale Alea ‘o Tonga.

‘Eiki Sea,

‘Oku ou fakahoko ki he Feitu’u na ‘a e Līpooti fika 1/2020, Kōmiti Fili ‘a e Fale Alea ki he tali Tō Folofola....

‘Eiki Sea: Kātaki pē Tongatapu 4.

Tokanga ki he founa ngāue ‘a e Fale ki hono lau e Tohi Tali ‘i Fale Alea

Māteni Tapueluelu: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea, ‘Eiki Palēmia mo e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale Alea. Sea fakamolemole pē ko e ki’i fehu’i pē ia Sea pē ‘oku ko hono ‘uhinga ko e founa anga maheni ko ē na’a tau lele mai ‘aki ko e tohi ko ē ki He’ene ‘Afio ‘oku ‘ikai ke fa’a lau kakato, ko e ‘uhinga kapau leva ‘e lau kakato Sea, ‘uluaki mu’omu’a ia kitu’a. Ko’eku ki’i fakahoko atu pē Sea pē ko e founa pē eni te tau lele atu ‘aki, kae lava ke tuku mai pē ha ki’i taimi ke lau pē Hou’eiki Mēmipa, ‘osi pē ko ia pea fai pē ha ki’i fakatonutonu iiki pē ko e hā ha felotoi, pea kapau ‘e lau kakato ‘Eiki Sea, ‘oo ko e tohi ko e ‘ave kia Pita pea ‘oku lau ia kia Sione, ‘oku ‘osi *out* ‘a e tohi ia ko ē. ‘UHINGA pē ko e founa pē na’a tau lele mai ‘aki ‘i he kuohili Sea, mahalo ko e hoko atu mālō.

Tali ‘Eiki Sea ko e lau pe ‘a e tohi fakahū mai ‘aki Lipooti ‘a e Kōmiti Tali Folofola

‘Eiki Sea: Mālō Tongatapu 4, pea ‘oku mahu’inga pē me’a ‘oku ke ‘ohake he na’e ‘i ai pē ngaahi founa na’e ngāue mai ‘aki ‘e he Fale ki he taimi ko ē ‘oku lau ai ‘a e tohi tali, ko e Līpooti eni pē ko e *cover page* eni ‘a e ngāue ko ē na’e fakahoko ‘e he Kōmiti, ko ia pē ‘e lau pea kuo taimi pē ke fai ai ‘a e feme’a ‘aki ki he kakano ko eni ‘o e tohi tali, te u kole ki he Kalake ke tamate’i ‘a e *live broadcast* pē ko e letiō, kae tau’atāina ‘a e feme’a’aki ‘a e Hou’eiki, ‘e toki tuku pē kitu’a hili ha ngāue kakato ‘a e toko ua ko eni te na fakahoko ‘a e Tali Folofola. Kole atu ki he Kalake ke hoko atu hono lau mai ‘a e tohi takafi.

Lipooti fika 1/2020 Kōmiti Tali Tō Folofola

Kalake Tēpile: Tohi fakahoko atu ki he Feitu’u na ‘a e Līpooti fika 1.2020, Kōmiti Fili ‘a

e Fale Alea ki he tali Tō Folofola ‘i hono Huufi ‘a e Fale Alea ‘o Tonga ki he ta’u faka Fale Alea 2020, 2021.

‘Oku fakahū atu heni ‘a e Līpooti fika 1/2002, Kōmiti ke me’a ki ai ‘a e Feitu’u na mo e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga.

Faka’apa’apa atu,

Lord Tu’iha’angana,

Sea Kōmiti Fili ‘a e Fale Alea ki he tali Tō Folofola.

Mālō ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Hou’eiki ko eni ‘oku ‘osi fakamahino’i mai ‘e he Kalake Pule ‘oku lolotonga tamate’i ‘a e ‘etau letiō, mei he ngaahi me’a ngāue ko ia na’e tuku kitu’a ‘a ‘etau feme’a’aki, kole atu ki he Sea ‘o e Kōmiti ko eni, Fakafofonga Nōpele Ha’apai ke kātaki ‘o me’a mai ki he Fale.

Lipooti mei he Sea Kōmiti Fili Tali Folofola

Lord Tu’iha’angana: Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga. Tapu ki he ‘Eiki Palēmia, kae’uma’ā ‘a e Hou’eiki Minisitā ‘o e Kalauni. Fakatapu ki he Hou’eiki Fakafofonga Nōpele, pea mo e ‘oatu ‘a e fakatapu ki he Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakai.

Sea, kau fakataha pē mo e lotu lelei fakahoko ‘e Māsila he pongipongi ni, fakafeta’i ki he ‘Otua Māfima’i ‘i He’ene kei fakalaumālie Hou’eiki Fale Alea ‘o Tonga, ma’u ho Sea ‘i he pongipongi ni pea fu’u taimi faingata’a ko eni, pea ‘oku tau fakahoko ‘a e ‘uluaki fakataha ‘o e Fale Alea ‘o Tonga ki he ta’u 2021. Pea ‘oku tau fakafeta’i ai Sea ‘i he pongipongi ni. Hangē pē ko ho’o me’a ko e ngāue eni na’e tukumai ki he Kōmiti ke nau tali ki he Koloa Folofola kuo Tō mei he Hau ‘o e Fonua ki hono fakaava ‘o e to’u Fale Alea ko eni, pea ne fakahoko ki ai ‘a e ngāue ‘a e Kōmiti pea ‘oku fakamālō heni ki he ...

<005>

Taimi: 1045-1050

Lord Tu’iha’angana: ..Fakafofonga Nōpele Fika 1 ‘o Tongatapu pehē ki he ‘Eiki Minisitā Ako, ‘Eiki Minisitā Mo’ui, Fakafofonga Kakai Tongatapu 5, pea pehē ki he Fakafofonga Kakai Vava’u 14. Ko e Kōmiti ia Sea ne tu’utu’uni e Feitu’u na ke nau fakahoko ‘a e ngāue ko eni. Kuo lava e ngāue na’e fakahoko e Kōmiti Sea pea mahino pē na’e fakahoko e ngaahi feme’a’aki ki heni ngaahi fevahevahe’aki felingiaki fakakaukau pea ko e lelei taha eni ‘a e Kōmiti ne fakahoko ke tali’aki ki he Folofola ne Tō ‘i he fakaava ‘a e Fale Alea ‘o Tonga ki he ta’u Fale Alea 20/21. Pea ko ena ‘oku fokotu’u mai me’a ki ai e Hou’eiki ‘o e Fale Alea pea ‘oku fai e poupou heni ki he Fakafofonga Tongatapu 4 na’e fakakaukau pehē pē ‘a e Kōmiti hangē ko e ngaahi angamaheni mai ‘a e ngaahi ta’u mai ko eni ki he founa ‘o e feme’a’aki ki he Tō Folofola pea ‘oku ‘oatu mo e poupou ki

he tu'utu'uni 'a e Feitu'u na Sea ke ki'i tamate'i fakataimi hono fakamafola hangatonu e Fale Alea 'o Tonga kae 'atā ke fai e feme'a'aki ki he Tō Folofola pea fakahoko ki he 'Ene 'Afio pea toki tukuatu ki he kakai 'o e fonua. Fokotu'u atu Sea.

Eiki Sea: Me'a mai Tongatapu 9

Fakamālō'ia ngāue 'a e Kōmiti Tali Folofola

Penisimani Fifita: Tapu mo 'Ene 'Afio Tupou VI ko e Tu'i 'o Tonga, tapu ki he Ta'ahine Kuini kae 'uma'ā 'a e Fale 'o Tupou, tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'o Tonga. Tapu mo e 'Eiki Palēmia kae 'uma'ā e Hou'eiki Minisitā 'o e Kapineti, tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga 'o e kau Nōpele, tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai. Tau fakafeta'i ki he 'Otua Mafimafi 'o hangē ko e lotu lelei kuo tau kamata tau kamata e to'u Fale Alea 2020 mo e 2021 pea fakamālō atu 'Eiki Sea kakato 'emau tēpile kuo ma'u kakato 'e he Fakafofonga Fika 1 e naunau ke ne hoko ko e Fakafofonga Fale Alea.

Fokotu'u ke tali 'a e Tali e Tō Folofola mei he Kōmiti

'Oku ou fiefia 'aupito he sio hifo ki he Tali Folofola pea 'oku ou fakamālō ki he 'Eiki Sea kae 'uma'ā 'a e Kōmiti pea 'oku ou fiefia lahi 'aupito 'i he tali ko 'eni kae tuku pē mu'a ke u hanga 'o vikia atu 'enau ngāue. Kiate au 'oku ou fiefia lahi 'aupito au ia ki he Tali Folofola ko eni ngāue'aki 'a e lea faka-Tonga ngaahi fakau'a, ngaahi faka'ilonga, fakamamafa, tōloi, pehē ki he koma mo e piliote. Pea 'oku ou fiefia lahi 'aupito. Ko eni ko e fofonga 'o e tohi mahino pē 'aho mo e tu'asila ke 'ave ki ai mo e tokotaha ke 'ave ki ai e tohi. Palakalafi 'uluaki mou mea'i pē 'etau nofo faka-Tonga 'oku kehekehe e lea ki he Tu'i mo e lea 'oku ngāue'aki ki he Hou'eiki mo e lea ngāue'aki ki he kakai pea 'oku ou fiefia ke u fakamālō atu ki he 'Eiki Sea mo e Kōmiti ko e palakalafi 'uluaki 'oku nau 'omai 'i he founa faka-Tonga ko 'enau fakafeta'i ko e fakafeta'i ki he 'Otua fakakoloa 'oku fai ma'a hotau Hau. Ko e Palakalafi 2 nau fakahoko mai 'enau faka'apa'apa talamalu e fonua. Ko e Palakalafi 3 'oku nau vikia e 'epoki fo'ou ne kamata ai e huufi 'etau Fale Alea. Ko e Palakalafi hono 4 nau fakafeta'i ki he 'Ene 'Afio 'i he tokangaekina 'a e COVID 19. Ko e 5 'oku nau hanga 'o fakamālō'ia'i 'a Tupou 'i he Tō koloa ke tau 'ave ki he saikolone Hāloti. Ko e 6 'oku nau fakahoko mai ai 'etau pou pou ki he 'Ene 'Afio 'a e mo'ui tokateu koe'uhī ko e mahaki faka'auha ko eni pea mo e fakatamaki fakaenatula. Palakalafi hono 7 'oku nau 'omai ai 'enau tukupā ke tau ngāue mālohi ke fakahoko mo fakakakato. Palakalafi hono 8 ko e talamonū ki he koloa kuo tō mai mei he 'Ene 'Afio. Palakalafi hono 9 nau fakahā 'etau houna'ia 'a e Fale Alea 'o Tonga 'i he tokoni faka-Samaletane 'a e ngaahi fonua mei muli tokoni'i kitautolu 'i he COVID pea mo e ngaahi feliuliuaiki 'o e 'ea. Ko e palakalafi hono 10 'oku nau kei fakamanatu ai pē kiate tautolu ko e 'Otua mo Tonga ko hotau tofi'a...

<007>

Taimi: 1050-1055

Penisimani Fifita : .. pea ko ia pē 'a e makatu'unga 'o 'etau fai fatongia. Ko e palakalafi hono 11, 'oku ne fakahoko atu 'a e talamonū ki he 'Ene 'Afió, mo ne fakahoko atu ai pē ki he 'Ene 'Afió, ke monimonūmonitonu 'Ene Pulé kae 'uma'ā Hono Falé, pea mo 'enau kei fakahā ai pē 'oku tau lotu pē ki he 'Ene 'Afió ki hono tataki 'o e fonuá. Pea ko e faka'osí, fai ai pē 'a e faka'apa'apa ki ai, pea 'oku ou fokotu'u atu Sea, ke tau tali 'a e Tali Folofola ko ení, mālō 'aupito.

Ngaahi fakalalakaka fo'ou hono ngāue'aki e tekinolosia

'Eiki Sea : Hou'eiki, ko eni kuo 'osi me'a atu 'a e Fakafofonga Hou'eiki Nōpele 'o Ha'apaí, pea 'oku pou pou mai 'a Tongatapu 9 ke tau tali 'a e tohi ko eni fokotu'u maí. Na'e ngalo pē ke u fakahā atu 'i he pongipongí ni 'a e tekinolosia fo'ou 'oku tau faka'aonga'i he pongipongí ni. Ko e ngaahi *screen* ko eni 'oku fokotu'u hoku to'ohemá mo hoku to'omata'ú. 'Oku fokotu'u ke tokoni atu ki he feme'a'akí. Ko e taimi pē ko ē 'oku tau feme'a'akí ai ki ha kupu pē ko ha ngaahi palakalafi mei he 'ū tohi ko ia 'oku fai ki ai e tokangá, 'e tokoni e Kalaké hono 'ohake 'i he ngaahi *screen* ko eni. Kapau 'oku fu'u mama'o ki ho'omou me'a ki aí, ko u tui pē 'i he kaha'u vavé ni 'e tau mai mo e ngaahi *screen* fo'ou, ke to e ofi atu ki homou ngaahi me'a'angá. Ko 'eku fakamanatu atu pē ko e taimi ko ē na'e me'a atu ai 'e Tongatapu 9, na'e muimui'i pē 'a e ngaahi kupú 'i he *screen* ke mou me'a ki ai. Ko e kau pē eni 'i he fakalalakaká, mo hono ngāue'aki 'o e tekinolosiá, ke tokoni'i mo fakaivia 'aki ho'omou ngāue. Hou'eiki, 'oku toe 'i ai ha me'a 'a ha Fakafofonga ki he tohi ko ení? Me'a mai Éiki Minisita Ngoue.

Tokanga ki he faka'uhinga'i fo'i lea ko e fakamākukangá

'Eiki Minisita Ngoue : Tapu atu ki he Feitu'ú na Sea, tapu atu ki he 'Eiki Palēmiá kae 'uma'ā 'a e Hou'eiki 'o e Kapinetí. Fakatapu atu ki he Hou'eiki Nōpelé kae 'uma'ā 'a e kau Fakafofonga. Sea, 'oku 'ikai ke u fie fakalōloa au e taimí, ko 'eku fakatokanga'i pē 'e au 'a e fo'i lea ko ení, pea ko e me'a ia 'oku ou tu'u hake aí, ke u 'eke atu pē ki he Kōmití, ko e 'uhingá 'oku fo'ou ia ki he motu'á ni. Fo'i lea ko e fakamākukanga. Ke ke ki'i me'a mai angé Kōmití ki he motu'á ni pe ko e hā koā 'a e 'uhinga, he 'oku lahi hono faka'uhingá, ko e hā koā 'a e 'uhinga 'o e fakamākukanga.

Tau angamaheni 'aki pē foki Sea 'a e fa'a ngāue'aki pē 'emau tukupā, ke mau fai homau lelei tahá. Mahalo na'e me'a ki ai 'a e Fakafofonga Fika 9, ko e peesi hono 2, ka 'oku 'ikai ke fakafika ka ko e peesi hono 2, palakalafi fika 2 muimui taha ki laló. Ko 'ene lava pē ia Sea ko u fokotu'u atu ko u pou pou au, ko e 'ai pē ko e 'uhingá ke u lave'i angé ko e hā 'a e 'uhinga 'o e fakamākukanga.

'Eiki Sea : Fakafofonga Vava'u 14.

Faka'uhinga 'a e Kōmiti ki he fo'i lea fakamākukangá

Saia Piukala : Sea tapu pea mo e Feitu'ú na, fakatapu atu ki he 'Eiki Palēmia 'o Tonga, kae 'uma'ā a'e Hou'eiki Minisitā, Hou'eiki Fakafofonga Nōpelé, kae 'uma'ā 'a e Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí. Sea, ko e fakamākukangá, ko e 'uhinga pē ia ki he faivelenga, pē

tōtōivi, pea 'oku hā ia 'i he Kupu 9 e Lao ki he 'Omipatimení. Fuakava ko ia e 'Omipatimení, ka 'oku to e hā ia 'i he peesi 64 'o e tohi tala 'uhinga 'o e lea faka-Tongá, 2010. Ko e 'uhinga ia e fakamākukangá, ko e faivelenga, ko 'etau fai tōtōivi, ko 'etau fai fakamaatoato, pea 'oku hanga 'e he ngaahi me'a ko iá 'o fa'o kotoa ia 'i he fakamākukangá, ke fakamālohi'i ko 'etau tukupā, ke tau faivelenga, 'osikiavelenga, tōtōivi hotau fatoniga, mo faitotonu, 'o fakatatau ki he finangalo 'Ene 'Afió, mo e Tō Folofola na'e fakahoko maí. Ko u tui pē 'oku ma'ala'ala pē Sea. Tukukehe, kapau 'oku to e 'i ai ha 'uhinga kehe pea mei he Minisitā ko ia e Ngāue Fakalotofonua.

'Eiki Sea : Me'a mai 'Eiki Minisitā.

Fokotu'u ke ngāue'aki 'a e fai 'osikiavelenga

'Eiki Minisita Ngaahi Ngāue Fakalotofonua : Tapu mo e Feitu'ú na Sea, tapu pea mo e Eiki Palēmiá, tapu mo e Hou'eiki Mēmipa 'o e Falé ni. Fakatapu pē ki he 'Otuá He'ene fakataulama kae 'atautolu e fononga'angá. Sea, 'oku kau au ia he hoha'a 'i he fo'i lea ...

<008>

Taimi: 1055-1100

'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua: lea motu'a mahalo ko e fo'i lea motu'a 'aupito eni ia 'a e fakamākukanga, fēfē kapau kuo pau ko 'ene 'uhinga ko e fai 'osikiavelenga, ke 'omai pē ā te mau fai 'osikiavelenga homau fatongia na'a faifai kae, to e kau mai mo e kau 'āngelo hono fakamatala'i e fo'i lea ko 'eni koe'uhī ke mahu'inga mālie ki he 'Ene 'Afió pea mo e Tama Tu'i. Ko ia ko ia pē Sea ko u ki'i fie poupu atu pē ki hono ngāue'aki e fanga ki'i koma ko ena 'oku 'asi 'i he ngaahi sētesu ko ena Sea.

Tokanga ki he ngāue'aki fehokotakingalea mo hono ngāue'aki fo'i lea Felenite

Ko e koma 'oku ai pē 'a e me'a ke toki tō ai ka 'oku 'ikai ko e, 'oku hangē kiate au ko u sio hifo ko 'ene 'asi e ki'i ... koe'uhī ko e 'ō ko e fanga ki'i lea ko ia 'oku 'osi hoko lelei pē ia 'oku ui ia ko e fanga ki'i fehokotakingalea (*conjunction*). Pea 'oku hoko pē ia he fo'i lea ko ia 'a e fo'i kongā sētesu 'o 'ikai ke to e fiema'u ia ke to e koma 'oku 'i ai pē koma ia 'oku fiema'u ke toki fokotu'u. Ko ia ko ia pē Sea ka ko e ki'i fo'i lea ko ē ko e Felenite 'oku Felenite he me'a 'e, ko 'eku kole atu Sea pē 'oku ongolelei 'ene ki'i tō 'a e ki'i fakamamafa pē 'e 'ai e fo'i, ki'i fo'i toloi 'i he ki'i, 'i he te. 'A ena ko ena 'i mui. **Felenite** koe'uhī ke, ko 'ene toloi ko ia pea 'oku toki ma'u leva he kapau he 'ikai 'e Felenite pē pē 'e hā ka ko e ki'i poupu atu pē Sea ka ko hono fakakātoa ko 'eku ki'i poupu atu pē au 'oku faka'ofa'ofa e Tali Folofola ia ko e fanga ki'i me'a iiki pē ke u tokoni atu ko ia pē Sea mālo.

'Eiki Sea: Hou'eiki ko e fokotu'u eni mo e ngaahi liliu mei he 'Eiki Minisitā, 'oku 'i ai ha poupu? Hala he poupu, me'a mai Tongatapu 9.

Fokotu’u ngāue’aki lea lelei taha ‘ōmai mei he Kōmiti Tali Tō Folofola

Penisimani Fifita: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea. Tapu mo e Hou’eiki, ko ‘etau tohi eni ‘oku ‘ave ka Tupou, ‘ai ke kanolelei ‘etau tohi. Ko e fo’i lea ko eni ‘oku ‘ōmai Hou’eiki Nōpele ‘e ua ko ē, Hou’eiki Minisitā ē ‘e ua, Hou’eiki Fakafofonga ‘e ua e kakai, kanolelei fakamākukanga. Ko ‘etau ‘ai pē ka Tupou. ‘Ai e lea ‘oku ifo, lea ‘oku vovo, lea ‘oku mohu kakano. Ko e faka-Tonga eni ‘oku ‘osi ‘ōmai ‘e he Fakafofonga Vava’u 14. Ka mou fakamolemole pē ka u ‘oatu ‘e au he lea faka-Pilitānia. Ko e fo’i lea ko e *dedicate, commit, do the best*, fakamākukanga ia pea ko u fokotu’u atu ‘e au ia Hou’eiki tau tali pē me’a ‘oku ‘ōmai he Kōmiti he ko eni ko ‘eku ‘uhinga ongo ‘Eiki Nōpele ‘e toko ua na’e me’a ai, ongo Minisitā ‘e ua mo e ongo Fakafofonga Kakai ‘e ua ko e lelei taha ia ‘oku ou poupuu tu’u pē fo’i lea mālō.

Pāloti’i ‘o tali Tali Tō Folofola e Kōmiti

‘Eiki Sea: Kole atu ki he Kalake ke tau pāloti. Ko ia ‘oku loto ke tau tali ‘a e Līpooti 1 mei he Kōmiti Tali Tō Folofola, kātaki ‘o faka’ilonga mai ‘aki ha hiki homou nima.

Kalake Tēpile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Veivosa Taka, Siaso Pōhiva, Sēmisi Sika, Māteni Tapueluelu, Losaline Mā’asi, Sēmisi Fakahau, Penisimani ‘Epenisa Fifita, Mo’ale Fīnau, ‘Eiki Minisitā e Ngaahi Ngāue Lalahi, ‘Eiki Minisitā ‘o e *MEIDECC*, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Minisitā Fonua, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Minisitā Ako, ‘Eiki Minisitā ‘o e Fefakatau’aki, ‘Eiki Minisitā Ngoue, ‘Eiki Minisitā Polisi, Saia Ma’u Piukala, ‘Eiki Nōpele Tu’i’āfitu, ‘Eiki Nōpele Tu’ivakanō, Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Minisitā Mo’ui. Loto ki ai e toko 22 ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Loto kātoa? Ko ia ‘oku ‘ikai loto ke tau tali ‘a e Līpooti 1 kātaki hiki ho nima.

Kalake Tēpile: ‘Oku ‘ikai ha fakahā loto ki ai ‘Eiki Sea. Mālō.

Fakamālō’ia Tali Tō Folofola ‘a e Kōmiti

Lord Tu’iha’angana: Tapu ki he Feitu’u na Sea kae ‘uma’ā e Hou’eiki e Fale Alea. Fakamālō atu ki he Fale Alea ‘o Tonga kapau na’e lave’i he motu’a ni ia ko e feme’a’aki na’e pehē na’e fokotu’u atu pē ia ke *live* pē ia ke me’a mai e kakai ‘o e fonua ki he ngāue ‘oku fai he Fale Alea ko e ‘osi e ngāue e Kōmiti ‘oku tau, ko e ngāue fakataha ia fokotu’u mai he Tongatapu 9 pea na’e mei *live* atu pē ia ke, to e ako ai e fonua he fo’i lea ko eni ko e fakamākukanga ko e tui ‘e ...

<009>

Taimi: 1100-1105

Lord Tu’iha’angana: ... he tokoni lahi. Kae kehe Sea fakamālō lahi atu he laumālie fakahoko’aki e feme’a’aki ki he Tali Folofolá. Mālō.

‘Eiki Sea: Me’a mai Fakafofonga ‘o Tongatapu Nōpelé.

Fakamālō’ia laumālie fengaue’aki totonu kuo fou ai e Fale

Lord Tu’ivakanō: Sea. Tapu pē mo e Feitu’u na kae ‘uma’ā ho’o Fale ‘Eiki ni. Sea ko e me’a pē ‘oku ki’i tokanga ki ai ki he motu’a ko eni mei Tongamama’o mama’o atú. ‘Ikai ke hiki nima tu’u ‘o fakaholeleu holo ‘i he feme’a’aki pea ‘ikai ke hiki nima. Pea ‘oku sai pē ‘e Sea ‘oku kole atu pē ke toki pehē mai pē Minisitā ke ma toki ‘i ai ha fo’i lea mei Tongamama’o na’a ‘uhinga. Ko ia Sea ko u fakamālō ‘aupito ki he feme’a’aki ko u tui ko e laumālie totonu eni ke fou ai hotau Falé. Mālō.

Toko ua fakafofonga’i e Fale ke fakaa’u Tali Tō Folofola ki he Tu’i

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki. Ko e tau hoko atu eni ki hono fili atu ‘a e Hou’eiki Fakafofonga ‘e ua ke na fakafofonga’i atu ‘a e Falé. ‘A ia fakatatau ki he Kupu 10 ko u fili atu ‘a *Lord Tu’i’āfitu* pea mo e Vava’u Fakafofonga Kakai ‘o Vava’u 14 ke na me’a atu ‘o fakafofonga’i e Falé ki he ‘Ene ‘Afíó. Ko e ngata ia ‘etau ngāué Hou’eiki. Pau ke tau toloi fanongonongo kae ‘oleva kuo fakakakato e ngāue ko iá kimu’a pea tau hoko atu ki he’etau ngāué.

Lord Tu’i’āfitu: Sea.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Nōpele Vava’ú.

Lord Tu’i’āfitu: Tapu pē mo e Feitu’u na fakamolemole pē ‘oku ‘ikai ke u talangata’a ki he Feitu’u na. ‘Oku ‘i ai e ki’i palopalema. Tahataha e me’angāue totonu ke fakahoko ‘aki e ngāue ho Falé pea ki’i afe ia he ve’e vaó hē. Ko u kole fakamolemole atu ko e tali folofolá ha taha ‘oku māfolofola lelei mo me’a lelei. Ko e si’i motu’a ni ‘oku, ‘oleva ke u ki’i tau lavea atu pē uike ni pea u toki talangofua ki he Feitu’u na fakamolemole. Mālō.

‘Eiki Minisitā Ngoue: Sea tapu pē mo e Feitu’u na kae ‘uma’ā e Hou’eiki.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Minisitā Ngoue.

‘Eiki Minisitā Ngoue: Ko u kole atu ki he Fakafofonga Nōpele mei Vava’ú. Hā e palopalemá ‘oku lolotonga fofonga lelei pē Feitu’u na ia ke fakafofonga’i e Falé ‘eiki ni. ‘Oku mau kole atu pē ke ke me’a ko ena ‘oku fili mai he ‘Eiki Seá pea mo e Fakafofonga Fika 14. ‘Ai ai leva ‘a Vava’u he ko homo taimi eni.

Lord Tu’iha’angana: Tapu mo e Feitu’u na Sea.

‘Eiki Sea: Me’a mai Nōpele Ha’apai.

Lord Tu’iha’angana: Poupou atu. Ko e me’a ko ē ‘oku ke me’a mai ‘akí pea fakahoko he ko e, Sea hangē pē ko ē na’e ‘asi he me’á Tō Folofolá na’a tau ngaue'aki e founa fo’ou pea ko u lave’í ho’o me’a maí ‘e to e fakahoko pē ‘i he founa ko iá ‘a e fakahoko ko eni ko ē Tali Folofolá. Fokotu’u pē me’afaitā ia mei he tafa’aki ‘e tahá kae lava lelei pē fakahoko fatongiá. Mālō Sea.

Lord Tu’i’āfitu: Sea tapu mo e Feitu’u na. Kuo me’a hoku ‘eiki maama ko e hā ha’aku to e talangata’a. Tau lavea ai pē timi ‘a Lapé. Mālō.

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki. Kole atu ke toloi fanongonongo e Falé. Mou me’a hake ke tau kelesi.

Kelesi

(Pea na’e kelesi ai pē he ‘Eiki Seá.)

<002>